

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ANDROSHCHUK Lyudmila Mychaylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, the head of Cathedra of Choreography and Art Culture of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory and practice

of choreographic-pedagogical education of Ukraine, the forming of individual style of activity of future teacher of choreography.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2019 р.

УДК 78:159.9

БЄДАКОВА Софія Вікторівна –

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва

Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського

<https://orcid.org/0000-0002-9234-2459>

e-mail: sofiayedakova@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ОБРАЗНО-СМИСЛОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ ЯК ФАКТОР ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В добу становлення державної незалежності України надзвичайно актуальною постає проблема духовної та ідейної єдності громадян нашої держави. У формуванні загальнонаціональних цінностей, які б забезпечували таку єдність, вирішальну роль відіграє мистецтво. Універсальною формою національного усвідомлення культурного буття виступає фольклор, передусім пісня.

Будучи потужним чинником етнічної консолідації українського народу, народна пісенна творчість становить собою своєрідний усний літопис, що відображає історичне минуле народу й водночас зорієнтований на духовні запити сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими фольклористами був зібраний фактичний матеріал щодо епосу і здійснено наукові узагальнення. М. Максимович, П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов та інші дослідники розглядали пісні переважно в історичному контексті. Започаткований М. Костомаровим і продовжений І. Франком, Ф. Колесою, М. Грушевським критичний підхід до вивчення поетичної традиції українського народу, що дало змогу по-новому поглянути на систему художніх засобів та прийомів художнього моделювання текстів.

У ХХ – початок ХХІ століття дослідженню народної пісні присвячені праці українських науковців В. Бойка, П. С. Грици, Л. Копаниці, Ф. Погребенника, А. Іваницького та ін. Зв'язки фольклору та професійної творчості досліджували М. Загайкевич, Л. Кияновська, С. Павлишин, Г. Нудьга та інші.

Мета статті – проаналізувати трансформацію наукових основ вітчизняних авторів щодо зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український фольклор, як одна з найважливіших і значущих складових національної культури етносу, потребує поглибленого вивчення, осмислення багатьох питань і явищ його історичного розвитку в минулому та процесу функціонування на сучасному етапі. Вивчення пісенної епічної творчості є важливим завданням сучасної фольклористики. На теоретико-концептуальному рівні становлять інтерес наукові дослідження, які дають можливість осмислити особливості трансформації поезики народної пісні як історико-культурного феномену.

Вплив історизму як домінуючого методу дослідження ХІХ століття, глибинні смислові трансформації у мові обумовили необхідність появи нової галузі наукового знання – мовознавства. Особливого значення набула проблема смислового наповнення слова у художньому тексті, уперше розглянута в працях О. Потебні... «мова не існує поза утворенням словосполучень, однаковою мірою образних чи не образних» [11, с. 23]. На думку О. Потебні, зміст твору, втілений у його словесно-структурних елементах, отримує вияв у його поетичних формах – символах, або в символічних структурах. Через те, що пісня є продуктом колективної творчості багатьох поколінь, первинні елементи духовної культури у мові й пісні є спільними.

Одним з перших науковців, що системно досліджували феномен української пісні, був М. Максимович. Власне, вихід укладеного

ним збірника «Малороссийские песни» (1827), що містив близько 130 суспільно-побутових та історичних пісенних текстів, ознаменував зародження української фольклористики як науки. Надалі, у збірнику «Украинские народные песни» (1834) М. Максимович опублікував народні пісні за тематичним принципом – «військові», «бурлацькі», «чумацькі» та ін. [14].

Попри зрозумілу різноманітність у напрямках та концептуальних засадах наукового аналізу в працях, що стосуються пісенного фольклору, їх автори прагнули детально висвітлити еволюцію музичної мови на історичній основі та виявити об'єктивні закономірності класифікації пісні та її елементів. Підготовлений М. Драгомановим разом з В. Антоновичем двотомник «Исторические песни малорусского народа» (1874–1875) [5] слід вважати справжньою енциклопедією української історичної пісенності не лише для свого часу, а й донині. Особливо це стосується принципу добору матеріалу та його наукового коментування.

Значні заслуги у вітчизняній фольклористиці, зокрема на ниві музикознавчого аналізу та класифікації пісенних творів, осмислення типології їх формотворення належать Ф. Колесі К. Квітці. Ф. Колеса досліджував генезу ритміки та синтаксису пісенної строфи, які лягли в основу принципу ритмічної класифікації народних пісень. Свої етнологічні підходи до справи дослідження фольклору митець і вчений аргументував, залучаючи інформацію про зразки старовинної рунової поезії, у яких він вбачав риси, спільні зі стилістикою та формою українських колядок і щедрівок [7].

К. Квітка підняв музичну етнологію до рівня історичної науки (полем дослідження вченого стала теорія пісенних типів, зокрема пошуки нової ритмо-структурної типології). Він довів важливість історичної культурології як дисципліни, що вносить у пізнання історії специфічну проблематику. Він висунув гіпотезу про розвиток ладового мислення у контексті аналізу «мелодичних примітивів², й, розвиваючи семантику останніх, зауважив, що хронологічно найбільш давніми є мелодичні типи з «найменшим тональним обсягом» [6, с. 23].

А. Іваницький вважав, що кристалізації словесного смислу фольклору сприяли первісні звукові форми магічного ритуалу, «коли не було ще звукової мови, ... магічним звуковим комплексом могло бути навіть лише якесь членороздільне слово, в подальшому і назва, і тотем певного племені» [3, с. 204]. За словами А. Іваницького,

музикознавчі розвідки на ниві дослідження пісенного фольклору мають етнологічну спрямованість і впливають із даних порівняльного мовознавства [4].

Талановита послідовниця Ф. Колесі С. Грица, досліджуючи українську пісенну епіку, констатує існування різних типів специфічних «епічних середовищ» і розкриває властиві деяким з них індивідуальні психофізіологічні риси виконавського менталітету [7, с. 35]. Дослідниця вказує на наявність спільних рис виконавського стилю ще серед носіїв давньоруської традиції – скоморохів, пізніше – кобзарів та інших представників типово української епічної пісенності.

При цьому наводяться приклади подібних лексичних блоків, текстів, мелодичних мотивів, звертається увага на спільний для обрядової і побутової музичної практики спосіб організації матеріалу – нерівноскладовий речитативний колон [7]. Як зазначає С. Грица, останній зберігся у вигляді архаїчної форми в деяких сучасних нам фольклорних утвореннях, «...для яких властива консервація стародавніх форм співу» [7, с. 32].

Видатний український композитор і мистецтвознавець С. Людкевич у своїй класифікації західноукраїнських пісень [9] використовує теорію й методику вивчення пісенних типів.

Представники української фольклористики XIX – початку XX ст., досліджуючи неперевершений пласт народних дум та історичних пісень, зібрали розлогий фактичний матеріал й здійснили перші спроби наукової систематизації. У їхніх працях наголошується на тому, що скарбниця народної пісенності постійно зростала і збагачувалась протягом всієї історії українського народу.

Потужна динаміка й еволюція розвитку роблять її справжнім феноменом духовного життя, підносять над вузько побутовою сферою буденного існування, надають їй значної соціально-громадянської ролі. Я. Головацький зазначає, що пісня і дума стали тим невичерпним джерелом, де віддзеркалюються характер та світогляд народу, глибинні основи народного життя. Він пише: «пісні отворяється серце народу, його спосіб думання, його гадки, його віра, його чувство» [1, с. 11–13].

Характеризуючи пісенну творчість кінця XIX – початку XX століття, сучасний український дослідник О. Різник зауважив, що поширення народницького світогляду у середовищі інтелігенції України породило справжній культ народної пісні [13].

Пісенний фольклор витлумачувався як «сукупний образ» українського буття й мислення, консолідатор різних верств суспільства в націю.

Надзвичайно високо оцінюючи пізнавальне й естетичне значення фольклорної пісенності, українські вчені пов'язували з ним розвиток літератури. Не зайвим буде зазначити й те, що у своїй поетичній творчості українці широко використовували епічні й ліричні образи народної пісні, її мотиви й символіку.

Останнім часом здійснено чимало спроб досліджень народної пісні на новому рівні, коли на перший план висувуються питання історично складаної пісенно – жанрової системи, визначаються основні параметри та напрями її подальшого розвитку, аналізуються принципи її художнього відтворення.

Належне значення приділяється з'ясуванню ролі пісенного фольклору в сучасній художній літературі та навпаки. Причому ці пошуки тривають як через виявлення паралелей у тематиці, мотивах та засобах художнього вираження, так і з проблеми єдності обох зазначених явищ на засадах ідейної цілісності.

Потрібно розуміти, що кожен елемент пісенного твору сприймається й усвідомлюється в контексті інших компонентів тексту, що взаємодіють між собою. Наприклад, ще І. Франко звертав увагу на важливість ефекту «зворотної дії» елементів поетичного твору на результат сприйняття його попередніх елементів. А в 30-х роках ХХ століття виникла навіть своєрідна теорія «дозування», тобто корегування образу, продукованого сприйняттям кожного наступного рядка віршу поезії на основі образності його попередніх рядків та куплетів [15].

Надалі дослідники усного фольклору, подолавши формалістичну інтерпретацію художнього твору як простої сукупності поетичних засобів, перейшли до розуміння його як унікальної в кожному конкретному разі структури, за допомогою якої досягається художня мета.

З огляду на це сучасні дослідники фольклору дедалі активніше запроваджують метод об'єктивного аналізу народнопоетичних творів за критерієм їх ідейно-художньої цілісності в контексті психології творчості та естетики. Із цією метою з наявних варіантів виокремлюється найдосконаліший і найінформативніший. Саме на його основі розробляється відповідна наукова концепція [8].

Науковим підсумком тривалих

дослідницьких пошуків у галузі зв'язку літератури з фольклором є фундаментальна робота Г. Пуди «Слово і пісня». Особлива увага в праці приділена питанню генези української пісенної поезії, її значенню для розвитку сучасної європейської культури. У ній розкриваються проблеми, пов'язані з формуванням та структуризацією жанрів народної пісенності, зокрема дум і балад. Це зроблено на прикладі багатьох фольклорних і літературних пісенних творів, їх інтерпретації народними аматорами [12].

Варіанти традиційних різновидів української національної пісенної культури, що виникли у зв'язку з впливом засобів масової комунікації, загалом зміцнення техногенного середовища, стали поширеною темою наукових досліджень у середині 80 – х років ХХ ст. Так, в інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України здійснено ґрунтовні розробки щодо взаємовпливу української народної та популярної музики, в яких осмислено багатющий культурний досвід, намічено шляхи підвищення художніх якостей української естрадної пісні через звернення до глибинних джерел самобутньої народної творчості.

Варто звернути увагу й на збірник статей Я. Михальчишина «З музикою крізь життя» [10]. Ця робота є цікавою спробою заповнення прогалин у дослідженні професійної музичної творчості на території Західної України. У ній розкриваються специфічні історико-соціальні обставини процесу формування української професійної музики на західноукраїнських землях. До видання увійшла інформація про творців своєї хорової культури Галичини, провідних виконавців львівського театру «Руської бесіди», відомих українських композиторів, оперних співаків, інструменталістів, дослідників і збирачів фольклору, його безпосередніх творців, у тому числі пісень Січових Стрільців.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, мова й пісня є найважливішими й невід'ємними рисами духовності народу, це два рівнозначні здобутки його творчого генія. Вони неподільні, й щоразу, коли йдеться про мову народу, неодмінно згадується й пісня, адже лише в органічному взаємозв'язку вони визначають самобутність нації.

Фундаментальні музично-теоретичні праці Ф. Колесси, С. Людкевича, К. Квітки, С. Грици, А. Іваницького, які через осмислення типологічних засад формотворення пісні зробили вагомий внесок у вітчизняну фольклористику,

проаналізувавши художню словесну творчість, її образну систему в цілому, стало цінним науковим набутком у дослідженні української пісенної поезици. Попри констатацію вагомого наукового доробку у цій галузі, дослідження історичної еволюції української пісні у вітчизняному мистецтвознавстві має перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Головацкий Я. Ф. Песни Галицкой и Угорской Руси, Ч. I–III / Я. Головацкий. – М., 1878. – 255 с.
2. Грица С. Й. Мелос української народної епіки / С. Й. Грица. – К.: Наукова думка, 1979. – 247 с.
3. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика): Навчальний посібник / А. І. Іваницький. – К.: Заповіт, 1997. – С. 21–45.
4. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість / А. І. Іваницький. – К.: Музична Україна, 1990. – 348 с.
5. Исторические песни малорусского народа съ объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. – Т.1,2. – К. 1874 – 1875. – 329 с.
6. Квитка К. В. Избранные труды: в 2-х т. / Сост. и коммент. В. Л. Гошовского / К. В. Квитка. – М.: Советский композитор, 1971. – Т.1. – С.18–26.
7. Колесса Ф. М. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С. Й. Грица / Ф. М. Колесса. – К.: Наукова думка, 1970. – 453 с.
8. Кравцов Н. И. Проявление художественного единства в фольклорном произведении // Фольклор как искусство слова / Н. И. Кравцов. – М., 1966. – С. 160–169.
9. Людкевич С. Ф. Дослідження, статті, рецензії / С. Ф. Людкевич. – К.: Музична Україна, 1973. – 229 с.
10. Михальчишин Я. З музикою крізь життя // Упоряд. Л. І. Мелех-Яросевич / Я. Михальчишин. – Львів: Каменяр, 1992. – 231 с.
11. Потебня А. Из записок по теории словесности / А. Потебня. – Харьков, 1905. – 263 с.
12. Пуда Г. Слово і пісня / Г. Пуда. – К.: Знання, 1984. – 231 с.
13. Різник О. Пісня // Нариси української популярної культури / О. Різник. – К.: УЦДК, 1998. – С. 523–538.
14. Українські пісні, видані М. Максимовичем (Фотокопія з видання 1827 р.) – К.: АН УРСР, 1962. – 344 с.
15. Szuman S. O sztucie i wychowaniu estetycznym. Warszawa, 1962. – 562 s.

REFERENCES

1. Golovackij, Y. F. (1878). *Pesni Galickoj i Ugorskoj Rusi*. [Songs of Galician and Ugric Russia, Part I – III.] Moscow.

2. Grica, S. J. (1979). *Melos ukrajynskoyi narodnoyi epiki*. [Melos of the Ukrainian People's Department]. Kyiv.
3. Ivanickij, A. I. (1997). *Ukrayinska muzichna folkloristika (metodologiya i metodika): Navchalnij posibnik*. [Ukrainian Music Folklore (Methodology and Method): Train aid.]. Kyiv.
4. Ivanickij, A. I. (1990). *Ukrayinska narodna muzichna tvorchist*. [Ukrainian folk music creativity.]. Kyiv.
5. *Istoricheskie pesni malorusskogo naroda s obyasnieniyami V. Antonovicha i M. Dragomanova*. [Historical songs of the Little-Russian people with the explanations of V. Antonovich and M. Dragomanov. Vol.1,2.]. Kyiv: (1874–1875).
6. Kvitka, K. V. *Izbrannye trudy: v 2-h t*. [Selected Works: in 2 volumes. Vol. 1.]. Moscow.
7. Kolessa, F. M. (1970). *Muzikoznavchi praci*. [Musicological work]. Kyiv.
8. Kravcov, N. I. (1966) *Proyavlenie hudozhestvennogo edinstva v folklorom proizvedenii*. [Manifestation of artistic unity in the folklore work]. Moscow.
9. Lyudkevich, S. F. (1973). *Doslidzhennya, statti, recenziyi*. [Research, Articles, review]. Kyiv.
10. Mihalchishin, Y. (1992). *Z muzikoyu kriz zhitty*. [With music through life]. Lviv.
11. Potebnya, A. (1905). *Iz zapisok po teorii slovesnosti*. [From Notes on the Theory of Literature.]. Kharkov.
12. Puda, G. (1984). *Slovo i pisnya*. [Word and song.]. Kyiv.
13. Riznik, O. (1998) *Pisnya*. [Song]. Kyiv.
14. *Ukrayinski pisni, vidani M. Maksimovichem (Fotokopiya z vidannya 1827 r.)*. [Ukrainian songs, published by M. Maksimovich (Photocopy from edition, 1827)]. Kyiv.
15. Szuman, S. (1962). *O sztucie i wychowaniu estetycznym*. Warszawa.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕДАКОВА Софія Вікторівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: дослідження проблем інтеграції мистецьких дисциплін, питань теорії та історії вокально-хорового мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BEDAKOVA Sofia Viktorivna – PhD of Art Science, Docent, V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv.

Circle of scientific interests: research of problems of integration of artistic disciplines, questions of theory and history of vocal-choral art.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2019 р.